

مطالعه تطبیقی استفاده صلح آمیز از انرژی هسته‌ای از منظر فقه امامیه و حقوق ایران و حقوق بین‌الملل

افشین مجاهد^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۱/۱۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۲/۲۹

چکیده

تکنولوژی هسته‌ای از جمله دانش‌هایی است که از ابتدای گسترش آن در عرصه حیات، بشارت تحول عمیق و همه جانبه را در آینده زندگی بشر می‌دهد و افق‌های روشنی را می‌نمایاند. امروزه موضوع استفاده‌ها از انرژی هسته‌ای به عنوان یک مسأله مهم و تأثیرگذار در جامعه بین‌المللی مطرح می‌باشد. موضوع ایران و استفاده‌های صلح آمیز از انرژی هسته‌ای از دهه‌های اخیر مورد توجه جامعه جهانی بوده است. در دهه‌های اخیر تلاش‌های جامعه بین‌المللی در راستای حقوق بین‌الملل آن بوده است که استفاده‌های صلح آمیز از انرژی هسته‌ای بر اساس قواعد و مقررات حقوقی بین‌المللی تحت تنظیم درآمده و چهارچوب آن‌ها مشخص شوند. ایران طی سال‌ها فعالیت‌های هسته‌ای خود همواره همکاری‌های گسترده و داوطلبانه‌ای با آژانس بین‌المللی انرژی اتمی و بازرسان آن‌ها داشته است و همواره ثابت نموده است که انرژی هسته‌ای را جز برای استفاده‌های صلح آمیز و در جهت رشد اقتصادی و صنعتی کشور به کار نمی‌برد. درباره حکم فقهی کاربرد سلاح‌های هسته‌ای هم باید گفت ادله‌ای مانند حرمت نسل کشی، اصل منع تعدی، سیره نظامی پیامبر اکرم (ص)، قاعده لاضرر، قاعده وزر و قاعده اثم بر حرمت استفاده از سلاح‌های هسته‌ای در جنگ دلالت می‌کنند.

واژگان کلیدی: انرژی هسته‌ای، صلح آمیز، حقوق ایران، حقوق بین‌الملل، فقه امامیه.

۱- دانشجوی دکتری حقوق خصوصی دانشگاه آزاد اسلامی میبد- مدرس دانشگاه آزاد اسلامی یزد و دانشگاه دارالعلم- وکیل دادگستری، @gmail.com۸۵۹mojahedafshin

مقدمه

نظام حقوقی حاکم بر استفاده‌های صلح آمیز از انرژی هسته‌ای در ده‌های گذشته و به ویژه در سال‌های اخیر مورد توجه ملت‌ها بوده است و حقوقدانان توجه خاصی را بدان مبذول داشته‌اند. در کشور ما نیز در چند دهه اخیر به استفاده‌های صلح آمیز از انرژی هسته‌ای توجه شده است و گام‌های مؤثری نیز در این زمینه برداشته شده است. دستیابی به انرژی هسته‌ای امروزه یکی از مسائل اختلافی بین کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه است. کشورهای دارای انرژی هسته‌ای در تلاشند با توسل به معاهدات و قطعنامه‌های بین‌المللی، به دلایل مختلف که عمدتاً به صلح و امنیت بین‌المللی مرتبط می‌گردد از دستیابی سایر کشورها به انرژی هسته‌ای ممانعت نمایند و کشورهای در حال توسعه مانند ایران با توسل به اسنادی چون معاهده منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای، استفاده صلح آمیز از انرژی هسته‌ای را مصداقی از حق توسعه برای خود دانسته و دستیابی به آن را از نظر حقوق بین‌الملل کاملاً مشروع و قانونی بدانند. در زمینه این که حقوق و تعهدات دولت‌ها در زمینه استفاده‌های صلح آمیز از انرژی هسته‌ای چه می‌باشد باید گفت که همه دولت‌ها از این حق برخوردارند تا از انرژی هسته‌ای برای کاربردهای صلح آمیز استفاده نمایند. برای نمونه دولت‌ها می‌توانند از این انرژی برای مقاصد دارویی، پزشکی، دامپزشکی، کشاورزی، صنعتی استفاده نمایند. در مقابل نیز دولت‌ها دارای این تعهد هستند که از انرژی هسته‌ای برای مقاصد غیر صلح آمیز استفاده ننموده و در چارچوب سیستم نظارتی بین‌المللی به جامعه بین‌المللی اطمینان دهند که استفاده آن‌ها از انرژی هسته‌ای صرفاً برای اهداف صلح آمیز خواهد بود. با پایان جنگ جهانی دوم در سال ۱۹۴۵ میلادی و با پیشرفت علم و تکنولوژی هسته‌ای روشن گردید که انرژی هسته‌ای فقط کاربرد نظامی ندارد و می‌تواند دارای کاربرد صلح آمیز بسیار می‌باشد و در جهت خدمت به بشر به کار گرفته شود. اسناد بین‌المللی که در زمینه استفاده‌های صلح آمیز از انرژی هسته‌ای وجود دارند به طور عمده شامل *N.P.T* و اساسنامه آژانس بین‌المللی انرژی اتمی می‌باشند. البته اسناد دیگر مانند منشور سازمان ملل متحد نیز وجود دارند. در اسنادی همچون اساسنامه آژانس این تضمین به دولت‌های عضو آژانس داده شده است که در صورت اطمینان از صلح آمیز بودن فعالیت‌های هسته‌ای از آن‌ها کمک‌های گوناگونی از جمله ارائه دانش و فناوری هسته‌ای، ارائه کارشناسان فنی، و ارائه مواد و تجهیزات هسته‌ای برای انجام پژوهش‌ها و استفاده‌های صلح آمیز از انرژی هسته‌ای به آن‌ها ارائه خواهد شد. آژانس بین‌المللی انرژی اتمی و سازمان ملل متحد عمده‌ترین سازماهای بین‌المللی هستند و نقش خود را در زمینه استفاده‌های صلح آمیز از انرژی هسته‌ای ایفاء می‌نمایند. به ویژه نقش شورای حکام آژانس بین‌المللی انرژی اتمی و شورای امنیت سازمان ملل متحد در این زمینه قابل توجه می‌باشد. این نهادها باید نقش خود را

در نظارت بر صلح آمیز بودن استفاده از انرژی هسته‌ای و اطمینان از عدم استفاده از انرژی هسته‌ای برای مقاصد غیر صلح آمیز ایفا نمایند. شورای حکام آژانس با بررسی گزارش‌های رسیده در این زمینه موضع‌گیری نموده و واکنش نشان می‌دهد. شورای امنیت سازمان ملل متحد براساس گزارشات رسیده از طرف آژانس برای جلوگیری از استفاده‌های غیر صلح آمیز واکنش نشان داده و همان طور که می‌دانیم قطعنامه صادر می‌کند. در نهایت این دو نهاد با کمک یکدیگر سعی دارند که با اقدامات پیشگیرانه در زمینه استفاده‌های غیر صلح آمیز از انرژی هسته‌ای، زمینه را برای استفاده‌های صلح آمیز از آن فراهم نمایند. البته این نهادها بایستی بی‌طرفانه و براساس قواعد حقوقی عمل نموده و مانعی را برای استفاده صلح آمیز ملت‌ها از انرژی هسته‌ای ایجاد ننمایند. به نظر می‌رسد که اقدامات بین‌المللی که در راستای خلع سلاح هسته‌ای صورت گرفته و در آینده نیز ادامه دارد گامی مؤثر در راه ترویج و توسعه استفاده‌های صلح آمیز از انرژی هسته‌ای و صلح پایدار بین‌المللی خواهد بود. بر این اساس، با توجه به ماهیت موضوع، تحقیق حاضر از لحاظ هدف، کاربردی، از لحاظ روش تحقیق، به صورت نظری می‌باشد و روش گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای بوده و روش تجزیه و تحلیل و جمع‌بندی به صورت توصیفی خواهد بود.

۱- مفهوم انرژی هسته‌ای و تاریخچه آن

در تعریف انرژی هسته‌ای با واژه‌هایی نظیر غنی کردن اورانیوم و سانتریفیوژ روبه‌رو هستیم. هسته اتم منبع اساسی انرژی و هم‌چنین جرم اتمی است. شناسایی و تحقیق در زمینه هسته اتم از سال ۱۹۱۱ میلادی آغاز گردید که تلاش‌های اولیه در این زمینه به این سال نسبت داده می‌شود (توکل‌پور کوخدان، ۱۳۸۸: ۱۹) غنی کردن اورانیوم یعنی افزایش دادن میزان اتم‌های اورانیوم میان وزن این اورانیوم‌ها ایزوتوپ اورانیوم نامیده می‌شوند. جریان غنی‌سازی اورانیوم در کارخانه‌هایی صورت می‌گیرد که آن را کارخانه غنی‌سازی اورانیوم می‌گویند. سیستم دیگری نیز برای غنی‌سازی اورانیوم وجود دارد که سانتریفیوژ گازی نامیده می‌شوند بدین ترتیب انرژی هسته‌ای تولید می‌شود. حدود سه قرن قبل از میلاد مسیح، دانشمندی یونانی (دموکریت) با مطالعه بر اشیای پیرامونش به این نتیجه رسید که آن‌ها به رغم شکل ظاهری متفاوتی که دارند، از ذرات بسیار ریز و غیرقابل تجزیه‌ای تشکیل شده‌اند و اسم این ذرات را «اتم» نهاد. دو هزار سال بعد از او دانشمندی انگلیسی (جان دالتون) به این نتیجه رسید که اتم هم قابل تجزیه و شکستن است. این فکر به صورت نظریه باقی ماند تا در سال ۱۹۲۷ میلادی دانشمند آمریکایی‌الاصل به نام «آلبرت اینشتین» فرمولی را ابداع کرد و ثابت نمود که اگر اتم شکافته شود، انرژی

عظیمی ایجاد می‌شود. بعدها (اوپنهایمر) دستیار معروف وی، موفق شد نظریه استاد خود را اجرا کند و انرژی توفنده و بی‌رقیب حاصل از شکستن هسته اتم را آزاد نماید. اولین استفاده از انرژی هسته‌ای در دنیا زمانی آغاز شد که انیشتین در سال ۱۹۳۹ میلادی نامه‌ای به «روزولت» نوشت و او را در جریان تحقیقات اتمی آلمان و تلاش این کشور برای دستیابی به سلاح هسته‌ای قرار داد. این نامه موجب شد تا روزولت کمیته ویژه‌ای را برای تحقیق درباره استفاده‌های نظامی از تحقیقات هسته‌ای تشکیل دهد که در نهایت منجر به اجرای پروژه سری «منهتن» در آمریکا برای دستیابی به سلاح هسته‌ای - قبل از آلمان شد. نتیجه این پروژه، آزمایش هسته‌ای آمریکا در سال ۱۹۴۵ میلادی در «نیومکزیکو» بود. در همان سال نیز حمله به شهرهای ژاپن صورت گرفت (هاشمی، ۱۳۸۵: ۱) این کشف بشر که می‌توانست در مقاصد صلح آمیز فراوانی مورد استفاده قرارگیرد، برای سال‌های متمادی مسیری را پیمود که جز ناامنی، تخریب و ویرانی چیز دیگری را برای بشر به ارمغان نیاورد. بعدها که ساخته انیشتین و تلاش هایش در خدمت هوس‌های مغرورانه و ظالمانه گروه حاکم آمریکا و در جهت نابودی بشر قرار گرفت و آثار مخرب و جبران‌ناپذیری را برای بشریت و محیط زیست به وجود آورد، وی احساس پشیمانی خویش را ابراز کرد. تاریخ بررسی تحولات هسته‌ای نشان می‌دهد که آمریکا و روسیه اولین کشورهای استفاده‌کننده از انرژی هسته‌ای هستند و می‌شود گفت که در این مورد آن‌ها پیشگام بوده و پرچمدار این استفاده‌ها و پیشگام می‌باشند و فن آوری هسته‌ای و استفاده نظامی برای اولین بار در تاریخ از آن آمریکا می‌باشد و او بود که با پرتاب بمب بر فراز ژاپن برگ جدیدی در دفتر استفاده‌های غیرصلح آمیز از انرژی هسته‌ای را رقم زد (تجرد، ۱۳۹۱: ۱۷) در حال حاضر در جهان تقاضا برای انرژی هسته‌ای به خاطر افزایش جهانی مصرف انرژی در حال افزایش است. استفاده از انرژی و صنعت هسته‌ای همچون استفاده از دیگر علوم و تکنولوژی‌ها دارای آثار و نتایج فرهنگی و اجتماعی و اقتصادی بسیار می‌باشد. بنابراین کل کشورهای دارنده تکنولوژی هسته‌ای باید در استفاده از این انرژی آثار و تبعات آن را در نظر بگیرند بی‌شک دستیابی به انرژی هسته‌ای ناگهانی صورت نمی‌پذیرد، بلکه باید فرآیندی علمی طی شود تا در نتیجه آن دستیابی به این هدف حاصل شود. امروزه کشورها در پی دست یافتن به انرژی‌های تجدیدپذیر می‌باشند. در حال حاضر اغلب ممالک جهان به نقش و اهمیت تأمین نیازهای حال و آینده پی‌برده و سرمایه‌گذاری‌ها و تحقیقات وسیعی را در این راستا برای برنامه‌های زیربنایی و اصولی انجام می‌دهند و در رأس برنامه‌های زیربنایی این موضوع به چشم می‌خورد که برای انرژی هسته‌ای جایگاه ویژه‌ای تعریف می‌شود (ساعد، ۱۳۸۴: ۱۲-۱۳)

۲- انرژی صلح آمیز هسته‌ای از منظر فقه امامیه

انرژی هسته‌ای از جمله مسائل مستحدثه و جدیدی می‌باشد که سابقه‌ای در زمان ائمه معصومین (ع) نداشته و به تبع آن آیه و روایتی پیرامون آن موجود نمی‌باشد. لکن با توجه به کاربرد و فلسفه تاسیس قواعد فقهی که بهره‌گیری از حکم ثابت آن‌ها در موضوعات مختلف است، استفاده از گونه‌های مختلف و سودمند انرژی صلح آمیز هسته‌ای به استناد قواعدی در فقه شیعه مباح و یا جایز است که به بررسی و تبیین آن‌ها می‌پردازیم. صلح و آرامش از اموری است که فطرت پاک و غیره آلوده انسان همیشه آن را دنبال می‌کند. از آرزوهای بشر صلح و سازگاری بین ابنا و افراد بشر است و هر انسانی با توجه به فطرت سلیم خویش از جنگ بیزاری می‌جوید. در کنار این اصل مسلم و غیرقابل تردید، عقل و دین در شرایط خاصی دفاع و جهاد را صحیح و لازم می‌شمرند. دفاع از دین، وطن و خانواده امری فطری است. دعوت بشر به سوی هدایت و زدودن کفر و شرک و ضلالت خصوصاً نسبت به مستضعفین از انسان‌ها از اهداف غایی جهاد در اسلام است. «و قاتلوا هم حتی لاتکون فتنه و یکون الدین لله» با کفار و مشرکین جنگ کنید تا زمانی که شرک و کفر از بین برود و دین خداوند حاکم شود (بقره: ۱۹۳) در حالی که سلاح هسته‌ای محصول جامعه مدرن است، جوامع اسلامی به دلیل مبانی فکری شان و ضرورت محوریت اخلاق در نبردها تولید و استفاده از آن را نپذیرفته‌اند. جمهوری اسلامی ایران نیز با آن که به استفاده مفید و مثبت از انرژی هسته‌ای توجه کرده، به حرمت سلاح‌های اتمی معتقد است. آیت الله خامنه‌ای در فتوایی بر حرمت شرعی تولید و استفاده از سلاح هسته‌ای تأکید نموده است؛ ایشان در پیامی به اجلاس بین‌المللی خلع سلاح در تهران اعلام حرمت کاربرد آن در بمباران هسته‌ای هیروشیما و ناکازاکی را غیر انسانی و زشت‌ترین واقعه تاریخ بر می‌شمرد. متن کامل این فتوا که در تاریخ ۲۸ فروردین ۱۳۸۹ در «نخستین کنفرانس بین‌المللی خلع سلاح هسته‌ای و عدم اشاعه» ارائه شده است، بدین شرح می‌باشد: «به اعتقاد ما افزون بر سلاح هسته‌ای، دیگر انواع سلاح‌های کشتار جمعی، نظیر سلاح شیمیایی و سلاح میکروبی نیز تهدیدی جدی علیه بشریت تلقی می‌شوند. ملت ایران که خود قربانی کاربرد سلاح شیمیایی است، بیش از دیگر ملت‌ها خطر تولید و انباشت این گونه سلاح‌ها را حس می‌کند و آماده است همه امکانات خود را در مسیر مقابله با آن قرار دهد. ما کاربرد این سلاح‌ها را حرام، و تلاش برای مصونیت بخشیدن ابناء بشر از این بلای بزرگ را وظیفه همگان می‌دانیم.»

۱-۲- قاعده لزوم

یکی از قواعد فقهی، قاعده «اصاله اللزوم» در عقود است. لزوم در اصطلاح عبارت است از اینکه اصل در عقود اعم از عقد تملیکی و عقد عهدی، لازم بودن است مگر اینکه گفته شود که عقد جایز است. بنابراین هر جا که دلیلی بر جواز عقدی نداشتیم به این اصل رجوع می‌کنیم و می‌گوئیم اصل در عقود لزوم است. بنابراین این عقد نیز لازم است و معنای اصل در اصاله اللزوم نیز همین هست که در صورت شک به آن رجوع می‌شود. یکی از راه‌های موثر در مقابله با اقدامات کشتار جمعی به وسیله سلاح هسته‌ای، مشارکت در معاهدات بین‌المللی و التزام وفاداری بدان‌هاست. یکی از اصول حاکم بر روابط بین‌المللی اسلام «وفاداری به تعهدات» است که به مقتضای «أوفوا بالعقود» (مائده: ۱۰) «والمؤمنون عند شروطهم» و به استناد «قاعده لزوم» در اعتبار معاهدات بین‌المللی از دیدگاه اسلام، جای تردید نمی‌ماند. جز آن که پیمان نامشروع باشد و یا حاکم اسلامی برای انعقاد آن فاقد مشروعیت بوده است.

۲-۲- قاعده لاضرر

قاعده لاضرر از قواعد مشهور فقهی است که در بیشتر ابواب فقه کاربرد دارد و مضمون آن این است که ضرر در اسلام مشروعیت ندارد و هرگونه ضرر و اضرار در اسلام نفی شده است. مطابق این قاعده خداوند در مقام تشریح اولیه احکام اسلامی هیچ‌گونه حکم ضرری وضع نفرموده است و مفید آن است که اولاً احکام الهی اعم از وضعی و تکلیفی بر مبنای نفی ضرر بر مردم وضع گردیده و ثانیاً چنانچه شمول قوانین و مقررات اجتماعی در موارد خاصی موجب زیان بعضی توسط بعض دیگر گردد، آن قوانین مرتفع می‌باشند. در این صورت که هرگونه ضرر رساندن به خود یا به غیر از دیدگاه اسلام حرام است و با استناد به این قاعده حتی استفاده صلح‌آمیز از انرژی نیز اگر همراه با ضرر یا اضرار باشد، استفاده و بهره‌گیری از آن غیر جایز است چه برسد به استفاده از سلاح هسته‌ای که مطابق آنچه درباره چگونگی عملکرد و نتایج فاجعه بار آن گفته شد، در صورت استفاده امکان ضرر به غیر از دشمنی که باید از بین برود وجود دارد.

۳-۲- قاعده وژر

قاعده وژر به معنای شخصی بودن مجازات فرد است. شخصی بودن کیفر به این معناست که کیفر باید فقط در مورد مجرم به مورد اجرا درآید و کسی را نباید به جرم دیگری مجازات کرد و کیفر داد؛ همان‌طور که در روز رستاخیز از هیچ فردی درباره کارهای دیگران سؤال نمی‌شود. وقتی سؤال نشود یعنی کیفری هم در پی

نخواهد بود، چرا که خداوند می‌فرماید: هیچ کس بار گناه دیگری را به دوش نخواهد گرفت (أَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى). این قاعده یکی از عناصر جوهری مجازات در اسلام است که بعد از انقلاب کبیر فرانسه، این قاعده در حقوق کیفری کشورهای اروپایی نیز رسوخ کرده است. در حقوق امروز تحت عنوان «اصل شخصی بودن مجازات‌ها» از اهمیت خاصی برخوردار است؛ به طوری که دانشمندان اسلامی و غربی و حقوق دانان کشورمان در تألیفات خود، در باب تاریخچه تحول مقررات کیفری و مسئولیت جنایی، از آن یاد کرده‌اند. مطابق این قاعده که تحت عنوان اصل شخصی بودن مجازات‌ها نیز یاد می‌شود، باید در جنگ‌ها نیز تنها با دشمنان روبرو شد و حرب‌های نظامی را علیه آنان به کار بست. با این معنی پر واضح است که استفاده از سلاح هسته‌ای که غیر قابل کنترل در تفکیک افراد و اهداف مورد نظر است غیر مشروع و حرام است. چرا که با موجب مفاد این قاعده مجازات در جنگ تنها برای دشمنان و افراد محارب است نه همه مردمی که حتی هم مذهب یا هم وطن دشمنان هستند.

۲-۴- قاعده حرمت اعتداء

اعتدا عنوانی در فقه اسلامی است و مشتمل بر احکام زیاد تکلیفی و وضعی است. از جمله این احکام، حرمت تکلیف تجاوز از حد در استفاده از ابزارهای غیر متعارف در جنگ است. از این رو، یکی از مصادیق بارز اعتدا قطعاً استفاده از سلاح هسته‌ای است. بنابراین بر اساس آیات و روایاتی که بر حرمت اعتدا در میدان جنگ به دشمن دلالت می‌کند، می‌توان به طور قطع و جزم فتوا به حرمت استفاده از سلاح هسته‌ای داد. کما این که بسیاری از مفسران شیعه و سنی این استفاده را کرده‌اند. آیاتی که بر حرمت و منع تجاوز در استفاد از ابزارهای جنگی دلالت می‌کند فراوان است. در اینجا به یکی از آیات بسنده می‌شود: «و قاتلوهم فی سبیل الله الذین یقاتلونکم و لاتعتدوا أن الله لا یحبّ المعتدین» (بقره: ۱۹۰) و در راه خدا با کسانی که با شما می‌جنگند نبرد کنید و از حد تجاوز نکنید، خداوند تعدی کنندگان را دوست ندارد. این آیه را می‌توان کلیدی‌ترین آیات راجع به حرمت استفاده از سلاح هسته‌ای به حساب آورد. زیرا می‌توان چندین اصل و قاعده را درباره جنگ با دشمنان از آن استفاده کرد. از جمله: الف) اصل تناسب در تسلیحات جنگی. ب) اصل تفکیک میان دشمن جنگجو و غیر جنگجو، همانند کودکان، زنان، پیران، بیماران، مجروحان، نیروهای خدماتی، و همانند آن‌ها و نیز حیوانات و اشجار و مزارع و به طور کلی محیط زیست. بر اساس این آیه، استفاده از هرگونه سلاح جنگی که مصداق تعدی و تجاوز از حد باشد، حرام است. نیز کشاندن جنگ از منطقه جنگی به غیر آن که سبب آزار

و اذیت شود، هر چند آزار حیوانات مطلق است و شامل هرگونه اعتدا «لاتعتدوا» و گیاهان و محیط زیست باشد، حرام است. زیرا نهی در حتی به محیط زیست می‌شود.

۲-۵- قاعده حرمت ترور

از جمله ادله‌ای که ممکن است به حرمت استفاده از سلاح هسته‌ای دلالت کند، قاعده حرمت ترور و کشتن افراد در غیر از میدان جنگ است. پر واضح است استفاده از سلاح هسته‌ای نوعی ترور پیشرفته است و به تعداد افراد کشته شده ترور صادق خواهد بود. بنابراین، همان ادله‌ای که بر حرمت ترور یک فرد دلالت دارد، بر حرمت استفاده از ابزارهای غیر متعارف نیز دلالت می‌کند. در تاریخ موارد دیگری وجود دارد که سیره عملی ائمه طاهرین اجتناب از هرگونه ترور و عمل غافلگیرانه بوده است. از جمله امیرالمؤمنین (ع) پس از رحلت رسول گرامی اسلام (ص) با پیشنهاد به قتل رساندن دشمنان آن حضرت مخالفت کرد. در نتیجه از حرمت ترور در اسلام، حرمت استفاده از سلاح هسته‌ای که جان انسان‌ها را به قتل کور می‌گیرد، مشخص می‌گردد.

۲-۶- قاعده دفع ضرر محتمل

این قاعده از قواعد عقلی است که مضمون آن حکم به عقل به دفع ضرر محتمل و یا مظنون است؛ بنابراین، اگر انسان درباره چیزی احتمال ضرر بدهد، از نظر عقل، دفع آن ضرر محتمل واجب است. این قاعده در مباحث مختلف اصولی، هم چون بحث حجیت مطلق ظن کاربرد دارد. در بحث حجیت مطلق ظن گفته شده ظن به حکم شرعی، با ظن به ضرر ملازم است و دفع ضرر مظنون از نظر عقل واجب است، پس عمل به ظن واجب است (محمد جعفر جزایری، بی‌تا، ج ۴: ۲۰۶) در بحث احتیاط نیز یکی از ادله عقلی که برای وجوب احتیاط به آن استناد شده، همین قاعده است؛ به این بیان که مبنای اصل احتیاط، حکم عقل به دفع ضرر محتمل است؛ یعنی عقل به لزوم دفع ضرر محتمل حکم می‌کند، و هرگاه در مورد ترک یا انجام کاری، احتمال ضرر اخروی باشد، عقل به احتیاط حکم می‌کند (نائینی، بی‌تا، ج ۲: ۱۸۶) عده‌ای با استناد به این قاعده وجوب تولید و انباشت سلاح هسته‌ای را ثابت می‌کنند. به این معنی که به دلیل وجود کشورهای دارای سلاح هسته‌ای از جمله رژیم صهیونیستی که از مهم‌ترین دشمنان جامعه اسلامی محسوب می‌شود، تولید و انباشت سلاح هسته‌ای را به جهت دفع حمله احتمالی آن‌ها ضروری می‌دانند. لکن در پاسخ به استدلال این عده به این قاعده باید گفته شود؛ منظور از ضرر در قاعده دفع ضرر محتمل، ضرر اخروی است که همان عقوبت محتمل می‌

باشد؛ یعنی عقل حکم می‌کند که دفع ضرر اخروی احتمالی واجب است؛ اما در مورد ضرر دنیوی چه بسا عقل چنین حکمی نداشته باشد (فاضل لنکرانی، بی تا: ۳۴۲).

۳-انرژی صلح آمیز هسته‌ای از منظر حقوق ایران

مسأله استفاده‌های صلح آمیز ایران از انرژی هسته‌ای، امروزه توجه جهانیان را به خود معطوف داشته باید گفت فعالیت‌های هسته‌ای ایران از زمان پیش از انقلاب شروع شده است و پس از انقلاب اسلامی و در دوران کنونی نیز همچنان ادامه دارد. دستیابی به انرژی هسته‌ای از جمله حقوق کشورهای مختلف جهان می‌باشد که برای پیشرفت و بهبود کشور در جهات مختلف از آن استفاده می‌شود. ایران نیز برای خود این حق را قائل می‌باشد. ایران به عنوان کشوری که در پذیرش تعهدات بین‌المللی عدم گسترش سلاح‌های هسته‌ای و استفاده از اتم برای صلح پیش قدم بوده و نزدیک به چهار دهه این مقررات را پذیرا شده، انتظار دارد که جامعه بین‌المللی نگاه توأم با حسن نیت خود را به فعالیت‌های صلح آمیز او در زمینه انرژی هسته‌ای معطوف دارد (ساعد، ۱۳۸۵: ۱۴) همانطور که می‌دانیم حق حاکمیتی و غیرقابل سلب توسعه انرژی هسته‌ای برای کاربردهای صلح آمیز، به اثبات حسن نیت در برنامه‌ها و اقدامات هسته‌ای و خودداری از هرگونه تخلف از این تعهدات سلبی و ایجابی منوط شده، به گونه‌ای که وجود برخی ابهامات و برخی موارد قصور یا تخلف در اطلاع رسانی اقدامات هسته‌ای گذشته تمایل به معلق کردن حق مذکور را بیشتر نموده است. در هر حال، چنین وضعیتی نه تنها بحران سیاسی را در عرصه بین‌المللی خلق کرده بلکه قالب‌های موجود حقوقی را نیز به تحول واداشته تا در خصوص مسائل جدید مرتبط با حقوق بین‌الملل هسته‌ای پاسخ قانع کننده‌ای به دست آید (قاسمی، ۱۳۷۳: ۱۲) در مورد انرژی هسته‌ای نیز ساز و کار نهادهای بین‌المللی مسئول نظارت بر اجرای پیمان‌ها و قطعنامه‌های مربوط به منع تولید، ذخیره و به کارگیری سلاح‌های کشتار جمعی به گونه‌ای بوده است که قدرت‌های هسته‌ای و رژیم‌های تحت حمایت وابسته آن‌ها بدون کوچکترین احساس مسئولیت و پاسخگویی در برابر جامعه بین‌المللی به توسعه و بکارگیری این قبیل سلاح‌ها مبادرت می‌ورزند و علیرغم آن به انحراف و تهییج افکار عمومی جهان در دستیابی سایر ملل به فناوری هسته‌ای صلح آمیز پرداخته و ملل مستقل را از دستیابی به حقوق مسلم خود به بهانه‌های مختلف و تحت شعارهای متفاوت محروم می‌نمایند (توکل پور کوخدان، ۱۳۸۸: ۱۴). اما در حال حاضر که جمهوری اسلامی ایران با نواندیشی، سخت‌کوشی و خود اتکایی دانشمندان و متخصصان خود به این فناوری بومی صلح آمیز دست پیدا کرده است. این قدرت‌ها و در رأس آن‌ها آمریکا به علل و عوامل مختلف سعی در محروم کردن ایران از دارا بودن این تکنولوژی داشته که همه این علل و عوامل

مختلف را در راه تحقق این اهداف استعماری و سلطه جویانه قدرت‌های بزرگ می‌توان خلاصه نمود. ایران به عنوان کشوری که در پذیرش تعهدات بین‌المللی عدم گسترش سلاح‌های هسته‌ای و اتمی برای صلح پیش قدم بوده است. این انتظار را دارد که از مزایای شناخته شده در پرتو عضویت در این معاهدات بهره مند گردد ولی قدرت‌های هسته‌ای و رژیم‌های هم پیمان آن‌ها به بهانه‌های غیر اصولی و خارج از حیطه پیمان‌ها و مقررات بین‌المللی، افکار عمومی جهان را علیه ایران تحریک می‌نمایند. این در حالی است که قبل از پیروزی انقلاب اسلامی فعالیت‌های هسته‌ای ایران در زمینه ساخت نیروگاه‌های هسته‌ای توسط همین دولت‌های دارای قدرت هسته‌ای پایه گذاری و به اجرا درآمده بود و با اعتراض هیچ کشوری نیز مواجه نبوده است. اما با تغییر و تحولاتی که در ایران پس از انقلاب رخ داد موضع گیری و سیاست‌های این کشورها در این زمینه تغییر یافت که این امر نشان دهنده این مطلب است که یا سازوکارها و مفاد پیمان‌ها و قطعنامه‌های بین‌المللی تغییر یافته یا اینکه منافع قدرت‌های بزرگ هسته‌ای ذکر شده اقتضا دارد که تعهدات ایران را تا آن جا گسترش دهند که فراتر از تصویب پروتکل الحاقی، خواهان لغو کلیه فعالیت‌های هسته‌ای ایران نیز باشند (فلسفی، ۱۳۷۹: ۷).

انرژی هسته‌ای دارای کاربردهای فراوان است. واقعیت این است که موضوع برنامه‌های هسته‌ای صرفاً جنبه نظامی - سیاسی ندارد و ابعاد اقتصادی را نیز در بر می‌گیرد. همیشه در تاریخ یک منبع انرژی در ابتدای لیست تقاضای کشورها، برای تولید انرژی قرار داشته است. در اواخر دهه ۱۹۶۰ میلادی عمده‌ترین کشورهای تولید کننده نفت را اعضای «اوپک» تشکیل می‌دادند و این کشورها توانستند در مقاطع مختلف بر تحولات جهانی تأثیرگذار باشند، اما امروزه در کلیه کشورها نیاز به استفاده‌های صلح آمیز از انرژی هسته‌ای وجود دارد. ایران نیز که جزو یکی از مؤسسين اوپک و از قدرت‌های نفتی خاورمیانه می‌باشد برای افزایش سطح تولید و ارائه خدمات و در نتیجه ایجاد رفاه برای مردم به انرژی بیشتری نیاز دارد. در این راستا انرژی هسته‌ای که قواعد و مقررات بین‌المللی استفاده از این تکنولوژی را در بهره برداری‌های صلح آمیز حق همه کشورها می‌داند و حتی گسترش آن را تشویق کرده است مورد توجه کشورمان می‌باشد. در تاریخ فعالیت‌های هسته‌ای در جهان شاهد فراز و نشیب‌هایی برای استفاده از انرژی هسته‌ای جهت مصارف صلح آمیز بوده‌ایم، حوادث هسته‌ای در جزیره تری مایل و شهر چرنوبیل توانست برای مدتی اشتیاق کشورها برای این انرژی به ظاهر خطرناک را کاهش دهد. اما کاربردهای صلح آمیز این انرژی برای کشورهای جهان باعث بازگشت دوباره به سوی استفاده از انرژی هسته‌ای گردید. از علل اصلی رجعت جهانی به انرژی هسته‌ای، علاوه بر شوک‌های نفتی، کاربردهای بسیار متنوعی است که این انرژی در زندگی امروزی مردم پیدا کرده است و چه بسا نادیده گرفتن آن امکان پذیر نباشد. ایران نیز مانند سایر کشورهای جهان به دنبال به دست آوردن حقوق خود در استفاده‌های صلح

آمیز از انرژی هسته‌ای می‌باشد همانطور که پیش از این نیز ذکر گردید علاوه بر تولید انرژی به عنوان اصلی‌ترین کاربرد این دانش مصارف دیگری نیز می‌توان برای آن برشمرد که کاربرد انرژی هسته‌ای در پزشکی و امور بهداشتی، کاربردهای انرژی اتمی در بخش دامپزشکی و دامپروری، کاربردهای این انرژی در دسترسی به منابع آب و همین‌طور در بخش صنعت می‌باشد. از جمله دیگر کاربردهای انرژی هسته‌ای که در خدمت پیشرفت و صنعتی و علمی کشور قرار می‌گیرد، کاربرد انرژی هسته‌ای در بخش زمین‌شناسی، صنایع غذایی و کشاورزی، اکتشافات و تحقیقات معدنی می‌باشد (پورشمسی، ۱۳۸۴: ۹۱) تمام این کاربردها در جهت اهداف صلح آمیز در جهت رشد و ارتقای کشور ایران در جهت توسعه اقتصادی و صنعتی کشور می‌باشد، حق استفاده صلح آمیز از تکنولوژی هسته‌ای برای همه کشورهای عضو جامعه بین‌المللی وجود دارد و این حق در اساسنامه آژانس بین‌المللی انرژی اتمی و در جنبه ایجابی کنوانسیون منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای به روشنی دیده می‌شود. ایران نیز استفاده از این تکنولوژی را در دهه هفتاد در دستور کار خود قرار داد و در این رابطه قراردادی با آلمان‌ها برای تأسیس نیروگاه بوشهر منعقد نمود و همین‌طور قراردادی با شرکت اوریدیف فرانسه برای ایجاد چند نیروگاه هسته‌ای دیگر منعقد نمود. بعد از انقلاب اسلامی فعالیت‌های صلح آمیز هسته‌ای ایران ادامه پیدا کرد. اما به دلیل لغو یک جانبه قرارداد ساخت نیروگاه بوشهر از طرف فرانسوی‌ها این نیروگاه که ۸۰٪ آن به اتمام رسیده بود متوقف شد و فعالیت سازمان ملی انرژی اتمی نیز متوقف گردید. اما اکنون شاهد آن هستیم که نیروگاه اتمی بوشهر افتتاح گردید و در ۱۲ شهریور ماه ۱۳۹۹ در حضور مسئولان سازمان انرژی اتمی ایران و روسیه با قدرت ۶۰ مگاوات کار خود را آغاز نمود. وزیر انرژی روسیه در این باره اظهار داشت که ایران به کلوپ کشورهای پیشرفته اتمی پیوست. کشور ایران از این حق مسلم خود در استفاده های صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای استفاده خواهد نمود و ثابت کرده است که با پایبندی به تعهدات آژانس بین‌المللی انرژی اتمی در جهت صلح و توسعه و پیشرفت ملت ایران گام خواهد برداشت. در ایران گسترش کمی و کیفی فعالیت‌های هسته‌ای تحت عنوان «توسعه هسته‌ای» شناخته می‌شود. وجود تحقیقات در حوزه های گوناگون علوم هسته‌ای، دپارتمان‌ها و گروه‌های مختلف در دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی وجود دانشجویان و کارشناسان در حوزه‌های مختلف این علوم، و همچنین وجود تأسیسات و تجهیزات هسته‌ای از جمله ملاک‌ها و معیارهای پیشرفته بودن یک کشور در علوم و فنون هسته‌ای می‌باشند.

۴- انرژی صلح آمیز هسته‌ای از منظر حقوق بین‌الملل

اسناد بین‌المللی و منطقه‌ای موجود همه و همه استفاده‌های صلح آمیز از انرژی هسته‌ای را حق لاینفک کشورها می‌دانند اما آنجایی که حرف از استفاده‌های غیرصلح آمیز و مخاطره آمیز از این انرژی به میان آید همین اسناد بین‌المللی به طور جدی جلوی کشورها را می‌گیرند و مسأله تولید سلاح‌های هسته‌ای که جزء مشهودترین استفاده‌های غیرصلح آمیز از انرژی هسته‌ای می‌باشد در این میان بسیار بحث برانگیز است. سازمان ملل متحد با هدف اصلی تأمین صلح و امنیت بین‌المللی و جلوگیری از وقوع جنگ جهانی سوم و ایجاد صلح دائمی برای نسل‌های حال و آتی بشریت و ممنوعیت توسل به زور در روابط بین‌المللی و لزوم حل و فصل اختلافات بین‌المللی به طرقتی مسالمت آمیز و پرهیز از قرار دادن جنگ به عنوان سیاست ملی به وجود آمد. به نظر می‌رسد هر موضوعی که سنگ بنای تأسیس منشور و مورد تأکید بنیانگذاران آن بوده عبارت اند از: صلح، حل و فصل مسالمت آمیز اختلافات بین‌المللی و خلع سلاح. در این خصوص مواد مختلفی از منشور هم به صراحت یا تلویحاً به مقوله اخیر پرداخته و ارکان ملل متحد نیز به کرات این مسأله را در عملکرد خود منعکس کرده‌اند (ساعد، ۱۳۸۴: ۱-۲) در مقدمه منشور سازمان ملل آمده: «ما مردم ملل متحد با تصمیم به محفوظ داشتن نسل‌های آینده از بلای جنگ که دوبار در مدت یک عمر انسانی افراد بشر را دچار مصائب غیرقابل بیان نموده و با اعلان مجدد ایمان خود به حقوق اساسی بشر و ...» هم چنین در ادامه بیان می‌دارد: «به تساهل و مدارا کردن و زیستن در حال صلح با یکدیگر و با یک روحیه حسن همجواری و به متحد ساختن قوای خود برای نگهداری صلح و امنیت بین‌المللی و قبول اصول و ایجاد روش‌هایی که عدم استعمال نیروی سلاح‌ها را جز در راه منافع مشترک تضمین نماید.» به همین اعتبار استنباط می‌شود که در کنار هم زیستن به شیوه تساهل و مدارا و با صلح و متحد ساختن قوا برای نگهداری صلح و امنیت بین‌المللی با استفاده غیرصلح آمیز یکی از اعضای سازمان ملل از انرژی هسته‌ای قابل جمع نمی‌باشد و مفاد مقدمه منشور به زیر سؤال خواهد رفت، بنابراین در راستای حفظ صلح و امنیت بین‌المللی لازم است که از انرژی هسته‌ای در اختیار کشورهای دارای این قدرت می‌باشد استفاده‌های صلح آمیز به عمل آید و در راستای اهداف صلح آمیز کشور این انرژی مورد استفاده قرار گیرد. چون همان طور که ذکر شد هدف اصلی ذکر شده در منشور سازمان ملل تلاش در جهت نگهداری صلح و امنیت بین‌المللی می‌باشد و این سند به دنبال دستیابی به راه‌هایی در جهت جلوگیری از تکرار جنگ‌های خانمان سوز پیشین می‌باشد. حق لاینفک کشورها برای استفاده صلح آمیز از انرژی اتمی به کرات در اسناد بین‌المللی متعدد تکرار شده است و موضوعی نیست که به سادگی قابل انکار باشد و رشد و گسترش تکنولوژی هسته‌ای و استفاده‌هایی که این انرژی در زمینه‌های مختلف از جمله صنعت،

کشاورزی، پزشکی و ... دارد همواره مدنظر همه کشورها بوده است. از طرف دیگر وقوع برخی حوادث سبب شد که دول استفاده کننده از انرژی هسته‌ای برای جلوگیری از انحراف فعالیت‌های هسته‌ای صلح آمیز به فعالیت‌های نظامی تدابیری بیاندیشند. با این گونه فعالیت‌های غیر صلح آمیز کم کم اعتماد بین‌المللی از بین رفت. بدیهی است که وقتی توان و تکنولوژی هسته‌ای در خدمت ساخت سلاح هسته‌ای و به منظور کاربرد غیر صلح آمیز از انرژی هسته‌ای گرفته شود و کشورهای دارنده این تکنولوژی به این سمت و سو برای رقابت با یکدیگر سوق داده شوند از هدف اصلی و والایی که در استفاده از انرژی هسته‌ای از ابتدا مدنظر بود (استفاده‌های صلح آمیز) به طور کامل دور مانده و از مقصد نهایی منحرف می‌شوند بدین ترتیب صلح و امنیت بین‌المللی به خطر خواهد افتاد و همه کشورها در رقابت با یکدیگر برای گسترش و پیشرفت تکنولوژی نظامی هسته‌ای خود خواهند افتاد بدین ترتیب به نظر می‌رسد. که اقدامات بین‌المللی که در راستای خلع سلاح هسته‌ای صورت گرفته و در آینده نیز ادامه دارد گامی مؤثر در راه ترویج و توسعه استفاده‌های صلح آمیز از انرژی هسته‌ای و صلح پایدار بین‌المللی خواهد بود. نظر به این که سابقه‌ی به کارگیری سلاح‌های هسته‌ای در سال ۱۹۴۵ میلادی مقارن با تشکیل سازمان ملل متحد و با توجه به آثار مخرب این سلاح‌ها از آن زمان تاکنون اقدامات بین‌المللی و منطقه‌ای فراوان جهت ایجاد ممنوعیت در مورد آن‌ها به انجام رسیده است و باید توجه داشت که وضعیت جدید بین‌المللی موقعیت مغتنمی را جهت جبران کوتاهی‌های گذشته فراهم آورده است. معاهدات منطقه‌ای که در راستای استفاده‌های صلح آمیز از انرژی هسته‌ای منعقد شدند بر این مطلب تأکید دارند که در عین حال که یک منطقه عاری از سلاح هسته‌ای را مدنظر دارند اما حق دولت‌های منطقه خود می‌دانند که به طور صلح آمیز و در راه هدف پیشرفت علم، تکنولوژی و صنعت از انرژی هسته‌ای استفاده نمایند. باید اشاره کرد که کشورهای دارای فناوری هسته‌ای باید به دنبال دستیابی به استفاده‌های مفید و صلح آمیز این انرژی در بخش صنعت، کشاورزی، دامپزشکی، تولید انرژی و مانند آن باشند و این کشورها باید بدانند که استفاده از این انرژی به عنوان ابزار نظامی تا چه اندازه خطرناک و مضر می‌باشد. خلع سلاح که منظور از آن همان حذف کامل سلاح‌ها و انهدام کامل کلیه سلاح‌های هسته‌ای می‌باشد شاید در حال حاضر به نظر امری محال و غیر عملی به نظر برسد و رویه دولت‌ها مبنی بر کاهش، تحدید و کنترل و عدم گسترش نیز مؤید این ادعا می‌باشد. به هر حال سلاح‌های

هسته‌ای چه از حیث کمی و چه از لحاظ کیفی با دیگر انواع تسلیحات متفاوت می‌باشند (مک ناخت، ۱۳۷۳، ص ۱۳) و این سخن را باید جدی تلقی کرد که اساساً سلاح هسته‌ای سلاح دیگری است. سلاح هسته‌ای وسیله‌ای است که قادر به آزاد سازی انرژی هسته‌ای به صورت غیرقابل کنترل می‌باشد و دارای

گروهی از ویژگی‌هایی است که مناسب برای استفاده جهت اهداف جنگی می‌باشد. همان طور که از این تعریف پیداست و با توجه به واقعیات و نتایج به دست آمده از استفاده از این سلاح‌ها در طول تاریخ باید خلع سلاح را یک ضرورت در راستای رشد و گسترش تکنولوژی هسته‌ای برای استفاده‌های صلح آمیز دانست و به این اقدامات بین‌المللی که در این راستا صورت گرفته از جمله اقدامات سازمان ملل متحد و نهادهای غیردولتی و همین طور کوشش‌هایی که شورای امنیت و مجمع عمومی در این زمینه انجام دادند توجه نمود و این اقدامات را به عنوان تلاش و کوشش‌های بین‌المللی در راستای ترویج و گسترش و تشویق کشورها به برخورداری و استفاده صلح آمیز از انرژی هسته‌ای قلمداد نمود (تجرد، ۱۳۹۱: ۵۳) بدون شک برقراری حقوق و تکالیف هسته‌ای برای دولت‌ها باعث نظام‌مندی و قانون‌مداری استفاده‌های دولت‌ها از انرژی هسته‌ای می‌شود و چنین نظامی در کل جامعه بین‌المللی برای استفاده ی صلح آمیز از انرژی هسته‌ای لازم و ضروری می‌باشد. باید توجه داشت که نهادهای نظارتی آژانس بین‌المللی انرژی اتمی در این راستا نقش اساسی را ایفا می‌نمایند. پس از بمباران اتمی شهرهای هیروشیما و ناگازاکی و بدنبال آن پایان یافتن جنگ جهانی دوم، زنگ خطر در خصوص استفاده‌های دوباره از انرژی هسته‌ای برای اهداف غیر صلح آمیز در گوش جامعه بین‌المللی به صدا درآمد. بر این اساس بود که جامعه بین‌المللی کوشش نمود تا قواعد و مقررات بین‌المللی را در زمینه استفاده از انرژی هسته‌ای مورد پذیرش قرار دهد. در این راستا اصلی‌ترین اقدامات در سطح بین‌المللی پذیرش اساسنامه آژانس بین‌المللی انرژی اتمی در سال ۱۹۵۶ میلادی از یک سو و پذیرش معاهده *N.P.T* در سال ۱۹۶۸ میلادی از سوی دیگر بوده است. این اسناد به طور خاص پایه قواعد و مقررات حاکم بر استفاده‌های صلح آمیز از انرژی هسته‌ای را تشکیل می‌دهند. در ضمن لازم به ذکر است که منشور سازمان ملل متحد نیز سند عمده‌ای است که در این راستا به طور کلی قواعد و مقرراتی را در بر دارد و این سازمان نیز در این راستا نقش خود را در استفاده‌های صلح آمیز از انرژی هسته‌ای ایفاء می‌نماید. اسناد مزبور ضمن آنکه بر حق کشورها برای استفاده‌های صلح آمیز از انرژی هسته‌ای تأکید دارند، نظامی را برای اجرای قواعد و مقررات حاکم بر استفاده‌های صلح آمیز از انرژی هسته‌ای ترسیم نموده‌اند. بنابراین قواعدی همچون استفاده صلح آمیز از انرژی هسته‌ای، گسترش همکاری‌ها میان کشورها در توسعه استفاده‌های صلح آمیز از انرژی هسته‌ای، بهره مند شدن همه ملت‌ها از فواید کاربردهای صلح آمیز از انرژی هسته‌ای نمونه‌هایی از قواعدی هستند که در راستای استفاده‌های صلح آمیز از انرژی هسته‌ای مطرح می‌باشند که در نتیجه به کارگیری سیستم‌های نظارتی و اطمینان از صلح آمیز بودن فعالیت‌های هسته‌ای کشورها به اجرا گذاشته می‌شوند.

نتیجه‌گیری

انرژی هسته‌ای از جمله انرژی‌های پاک محسوب می‌شود. امروزه استفاده از این انرژی به عنوان یکی از ضروری‌ترین مسائل زندگی بشریت به حساب می‌آید. تغییر مقتضیات جامعه بین‌المللی منجر به ایجاد و یا اصلاح مفاهیمی در این عرصه شده است. از جمله می‌توان به تحول در موضوع امنیت، تأمین و یا تهدید آن از طریق فناوری‌های جدیدی همانند هسته‌ای اشاره نمود. منشور ملل متحد هم در مقدمه و هم در موارد بسیار مهم خود به مفاهیم ضرورت‌ها، اهداف و اصولی اشاره نموده است، که چه بسا یکی از ابزارهای حصول آنان، خلع سلاح می‌باشد. تأمین صلح و امنیت بین‌المللی، جلوگیری از وقوع جنگ جهانی سوم و ایجاد صلح دائمی برای نسل‌های حال و آتی بشریت، ممنوعیت توسل به زور در روابط بین‌المللی، لزوم حل و فصل مسالمت آمیز و پرهیز از قرار دادن جنگ، همگی مؤید نکاتی هستند که از دید تئوریک گسترش تسلیحات با آن‌ها منافات داشته به عکس خلع سلاح یکی از شرایط تحقق آن‌ها خواهد بود. رژیم بین‌المللی منع و کنترل گسترش سلاح‌های کشتار دسته جمعی در برگیرنده مجموعه‌ای از پیمان‌های به هم پیوسته دو یا چندجانبه، تلاش سازمان‌های مختلف منطقه‌ای و بین‌المللی، تعهدات یکجانبه یا چندجانبه و بازرسی‌های چندجانبه‌ای است که قصدشان عمدتاً جلوگیری از گسترش سلاح‌های هسته‌ای، شیمیایی، میکروبی و وسایل پرتابی و حمل‌کننده و اقلام به کار رونده در این سلاح‌ها در سطح جهان است. کاربرد صلح آمیز فناوری انرژی هسته‌ای در اصول اساسی، دوجانبه و منطقه‌ای حقوق بین‌الملل مورد شناسایی قرار گرفته است. اما به هر حال، مباحثات قابل توجهی، در خصوص وسعت کاربرد صلح آمیز فعالیت‌های هسته‌ای، امنیت هسته‌ای و محافظت بین‌المللی برای ممانعت از تکثیر سلاح‌های هسته‌ای مطرح شده است. منشور سازمان ملل، اشاره مستقیمی به استفاده صلح آمیز انرژی هسته‌ای ننموده است. اما مواد و اصول بین‌المللی متعددی توسط این منشور پذیرفته است، که کشورهای عضو را به استفاده صلح آمیز از فناوری انرژی هسته‌ای، پیشگیری از تکثیر تسلیحات هسته‌ای و حذف ذخیره‌های هسته‌ای و سایر مواد منفجره هسته‌ای ترغیب می‌نماید. بنابراین، منشور سازمان ملل، صلحی را به رسمیت شناخته است که با کاهش تسلیحات ملی به کمترین میزان در حد حفظ امنیت ملی و با تعهدات همگانی بین‌المللی همراه است. از طرف دیگر، کاربرد صلح آمیز فناوری انرژی هسته‌ای می‌تواند گام مثبتی برای تأمین نیازهای انرژی، بهبود سلامت، مبارزه با فقر، حفاظت از محیط زیست، توسعه کشاورزی، مدیریت مصرف منابع آبی و بهینه سازی فرآیندهای صنعتی باشد. با توجه به قواعد فقهی حاکم بر استفاده از سلاح هسته‌ای باید گفت نظام حقوقی و فقهی شیعه، نه تنها هیچ سازگاری با استفاده، تولید و انباشت این گونه سلاح‌ها ندارد، بلکه این اعمال را در مقابل اخلاق، فقه و انسانیت معنا کرده است. دیدگاه فقیهانی مانند

آیت الله خامنه‌ای در خصوص حرام بودن این گونه سلاح‌ها، مبتنی بر آموزه‌های اخلاقی، فقهی و حقوقی شیعه می‌باشد و استفاده از انرژی صلح آمیز هسته‌ای برای مقاصد مشروع امری ضروری است، مخصوصاً مطابق با قواعد فقهی که مورد بررسی قرار گرفت نفوذ و استیلای دشمنان و کفار مذموم و حرام است. لذا ضرورت کسب دانش و فن‌آوری‌های جدید پیرامون تکنولوژی صلح آمیز هسته‌ای برای رفع نیازهای جامعه اسلامی و بی‌نیاز شدن از کمک بیگانگان است. موافقان برنامه هسته‌ای ایران، معتقدند داشتن یک برنامه هسته‌ای پیشرفته و تکنولوژیکی نیاز روز بوده و باعث ایجاد اعتبار برای ایران می‌شود، وحدت ملی ایجاد می‌کند، غرور انگیز است و در مذاکرات بین‌المللی موضع ایران را محکم می‌کند. اما مخالفان در مورد عواقب بین‌المللی این کار هشدار می‌دهند. آن‌ها معتقدند چنین برنامه‌ای امنیت ایران را کاهش می‌دهد، زیرا سبب می‌شود که کشورهای همسایه هم به فکر تولید سلاح هسته‌ای بیافتند. تمام تصمیماتی که آژانس در مورد ایران اتخاذ کرده‌اند، بدون استثنا حق ایران در استفاده از انرژی هسته‌ای را به رسمیت شناخته‌اند، بنابراین اقدامات اینها نباید این حق را از بین ببرد گرچه مسائل امنیتی ممکن است این حق را تحت الشعاع قرار دهد لکن ضرورت دارد اعلامیه‌ها و حقوق بین‌الملل نرم تبدیل به معاهدات الزام آور گردد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

- ایزدی، حجت(۱۳۹۱)، حق توسعه در حقوق بین‌الملل با تأکید بر حق استفاده ایران از انرژی صلح آمیز هسته‌ای، پایان‌نامه دکتری حقوق بین‌الملل عمومی، دانشگاه پیام نور تهران.
- بابایی، مجتبی(۱۳۹۴)، استفاده صلح آمیز از انرژی هسته‌ای از منظر حقوق بین‌الملل با تأکید بر حق غنی سازی ایران، مجله حقوقی دادگستری، پیاپی ۹۲.
- پورشمسی، رضا(۱۳۸۴)، آشنایی با علوم هسته‌ای، یزد: انتشارات نیکوروش.
- تجرد، افسانه(۱۳۹۱)، نظام حقوقی حاکم بر استفاده‌های صلح آمیز از انرژی هسته‌ای، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل، دانشگاه شیراز.
- توکل پورکوخدان، محمدهادی(۱۳۸۸)، بررسی حقوقی مسأله هسته‌ای ایران، تهران: انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- حجت‌زاده، علیرضا و سرتیپی، حسین(۱۳۹۱)، شیوه‌های حقوقی بین‌المللی همکاری در انتقال فناوری صلح آمیز هسته‌ای، فصلنامه راهبرد، پیاپی ۶۵.
- حزه‌زاده، محمود(۱۳۹۲)، مبانی فقهی ساخت و استفاده از سلاح هسته‌ای، پایان‌نامه کارشناسی ارشد الهیات گرایش فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه شهید چمران اهواز.
- دبیری، فرهاد و پورهاشمی، سید و معطر، فرامرز و برزویی، حسین(۱۳۸۸)، حق استفاده صلح آمیز از انرژی هسته‌ای از منظر حقوق محیط زیست، فصلنامه علوم و تکنولوژی محیط زیست، سال ۱۱، شماره ۴.
- ساعد، نادر(۱۳۸۴)، حقوق بین‌الملل و نظام عدم گسترش سلاح‌های هسته‌ای، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش.
- ساعد، نادر(۱۳۸۵)، فراز و فرود حقوق هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران، از شورای حکام تا شورای امنیت، مجله پژوهش‌های حقوقی، شماره ۹.
- سرتیپی، حسین(۱۳۹۱)، حقوق امنیت هسته‌ای از دیدگاه حقوق بین‌الملل، پایان‌نامه دکتری حقوق بین‌الملل عمومی، دانشگاه پیام نور تهران.

- سلیمی ترکمانی، حجت(۱۳۹۱)، جایگاه اصل توسعه پایدار در حقوق بین‌الملل ناظر بر انرژی هسته‌ای، پایان‌نامه دکتری حقوق بین‌الملل عمومی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی علامه طباطبائی.
- فاضل موحد لنکرانی، محمد(بی‌تا)، القواعد الفقہیہ، قم: مرکز فقهی ائمه اطهار.
- فلسفی، هدایت‌الله(۱۳۷۹)، حقوق بین‌الملل معاهدات، تهران: انتشارات فرهنگ نشر نو.
- قاسمی، حاکم(۱۳۷۲)، کنترل تسلیحات غیرمتمعارف: ضرورت‌ها و موانع، تهران، مجله سیاست دفاعی، سال سوم، شماره یک.
- قاسمی، محمدحسین(۱۳۹۵)، قواعد فقهی حاکم بر گونه‌های بهره‌وری از انرژی هسته‌ای، پایان‌نامه کارشناسی ارشد فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکز.
- کوشا، سهیلا(۱۳۹۶)، حقوق بین‌الملل ناظر بر کاربرد انرژی هسته‌ای در فضا، نشریه مطالعات حقوق عمومی، سال ۴۷، شماره ۳.
- مک ناخت، ال دلیو(۱۳۷۳)، سلاح‌های هسته‌ای و اثرات آن‌ها، ترجمه دکتر رامین شیخ ابراهیمی و سایرین، تهران: مرکز انتشارات آزاد.
- منتظری مقدم، رضا و کوچ نژاد، عباس و رامین‌نیا، مژگان(۱۳۹۸)، ابعاد حقوقی انتقال فناوری هسته‌ای برای مقاصد صلح آمیز در حقوق بین‌الملل، فصلنامه راهبرد اجتماعی فرهنگی، پیاپی ۳۲.
- موسوی، سید فضل‌الله و حاتمی، مهدی(۱۳۸۹)، بررسی استفاده صلح آمیز از انرژی هسته‌ای در پرتو حقوق بین‌الملل، فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی، سال ۴۰، شماره ۳.
- نائینی، محمد حسین(بی‌تا) اجود التقریرات، قم: مصطفوی.
- نمایان، پیمان و آقامحمدی، ابراهیم(۱۳۹۹)، سنجش موازین کیفری حقوق هسته‌ای در اسناد بین‌المللی، فصلنامه مطالعات روابط بین‌الملل، پیاپی ۵۱.
- هاشمی، حمید(۱۳۸۵)، پرونده هسته‌ای ایران سیر تاریخی و نظریه‌ها، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- یزدانیان، علیرضا و حبیبیان، هدیه(۱۳۹۰)، مسئول جبران خسارات ناشی از حوادث هسته‌ای در کنوانسیون‌های بین‌المللی و حقوق ایران، فصلنامه تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، پیاپی ۱۴.